

PRILOG DISKUSIJI O MIHOVILU PAVLINOVIĆU

Benedikta Zelić

U dvobroju 4—5 »Zadarske revije« 1961, 241—277, objavljen je na uvodnom mjestu članak dra Viktora Novaka: Natko Nodilo — političar i ideolog. Članak je podijeljen na tri poglavlja: I Među začetnicima, ideolozima i vođama dalmatinskog nacionalnog preporoda, II Za uredničkim stolom, III Za univerzitetskom katedrom i u Akademiji. Odmah na početku, u bilješci pod crtom, pisac upozorava na svoju raniju knjigu Natko Nodilo — Rodoljub-Naučnik-Propovednik slobodne misli, Novi Sad 1935, i napominje da se »ovim člankom — osim drugih novih pojedinosti — donekle ispravljaju Nodilovi biografski podaci iz 1861/62. godine, kao i podaci o pokretanju Il Nazionala, a to na osnovu ranije nepoznatih službenih spisa bivšeg dalmatinskog Namesništva i drugih novopronađenih izvora« (str. 241, bilj. 1).

Ti novi podaci bili bi ovi: 1. Nodilo nije bio otpušten iz službe, kako se dosada mislilo, nego je sâm dao ostavku da bi mogao preuzeti uredništvo Nazionala; 2. Il Nazionale nije pokrenut inicijativom i nastojanjem Pavlinovića, Klaića, Vojnovića i drugih, nego je inicijator bio Lovro Monti, a pokretač Nodilo. Treća »činjenica«, koju ovim člankom Novak naročito nastoji dokazati, jest da je Nodilo napustio uredništvo Nazionala 1866. zbog idejnog sukoba s Pavlinovićem.

Prvo što upada u oči pri čitanju ovog članka je njegov neobičan ton. To je u stvari mješavina panegirika u slavu Nodila i žučljivog pamfleta na račun Pavlinovića. Dobiva se utisak kao da piscu i nije bila toliko svrha da prikaže Nodilove zasluge, koliko da mu istakne kao negativnu suprotnost »perfidnog i zelotski nastrojenog popa Pavlinovića«. No najviše začuđuje metoda kojom pisac argumentira svoje postavke i način kako upotrebljava izvore. Svrha ovog osvrta i jest upravo da ukaže na tu njegovu, u naučnoj praksi vrlo neuobičajenu, metodu.

Previše bi mjesta bilo potrebno kada bismo htjeli podvrći kritici čitav članak. Da bi se stekla predodžba o metodi kojom se pisac služi, bit će dovoljno da se osvrnemo i na jedno jedino poglavlje. Težište je ove Novakove radnje u drugom poglavlju, koje prikazuje Nodila kao urednika Nazionala, pak ćemo se i mi u ovom prikazu pozabaviti ovim poglavljem.

Poslije uvodnih retoričkih izjava o Nodilovim vrlinama na položaju odgovornog urednika i poduljeg zadržavanja na, svakome dobro poznatoj, polemici s Tommaseom, pisac se najviše bavi problemom motiva koji su Nodila ponukali da potkraj 1866. napusti uredništvo Nazionala. Pisac ističe odmah u početku svoju tezu: da je Nodilo napustio uredništvo lista jer je došlo do idejno-političkog sukoba između njega i Pavlinovića, koji je u redakciji »vo-

dio veliku uzurpirajuću autoritativnu reč« (str. 261). Novak taj sukob i razlaz opisuje ovim riječima: »Pavlinović će još kroz nekoliko godina ostati na istim ideološkim nacionalnim principima kao i Nodilo. Ali klerikalno-nacionalno ekskluzivistički smer počee da Pavlinović zastupa, kad se postavilo na dnevni red u Italiji pitanje opstanka svetske papske države, koja se usprotivila da se ukloni s puta konačnom ujedinjenju Italije... Nasuprot Pavlinoviću, Nodilo se nije kolebao niti je hteo da popusti njegovim skretanjima prema klerikalnim i uskonacionalnim hrvatskim, bolje, velikohrvatskim šovenskim koncepcijama.« (Str. 252.)

Poznato je da je Nodilo doista napustio uredništvo Nazionala potkraj 1866. kada je primio mjesto privremenog profesora na zadarskoj gimnaziji, a da je i formalno prestao nositi odgovornost za list 1. III 1867, kada je došao novi urednik dr Lovro Matić. Ove činjenice ističe i V. Novak (str. 270). Kada je dakle moglo doći do toga odlučnog ideološkog sukoba, do toga Pavlinovićevo skretanja u klerikalizam i velikohrvatski šovinizam, koji je Nodila moralno natjerao da napusti redakciju? Moralo bi to svakako biti najkasnije 1866, one godine koje je Nodilo i napustio redakciju, jer po samoj logici stvari kasniji ideološki sukobi nisu nikako mogli utjecati na njegovu odluku 1866.

Da vidimo kako pisac ovu tezu argumentira? Da bi potkrijepio svoju tvrdnju, kako je Pavlinović u početku pokreta i sam bio na istim idejnopolitičkim pozicijama kao i Nodilo, a tek kasnije je došlo do njegova skretanja, Novak spominje Pavlinovićev članak »Godina 1861. u našoj domovini« odštampan u hrvatskom prilogu Nazionalu u samom početku njegova izlaženja. Tu se Pavlinović osvrće na uspjehe na različitim područjima javnog života kod svih naroda na slavenskom Jugu, »koji mu je — kaže Novak — dakako još tada domovina« (str. 251), i na kraju upućuje svoju poruku jugoslavenskoj štampi i svoje želje za 1862. godinu. Novak ovu poruku jugoslavenskoj štampi citira, ali je citira tako da ispušta prvi dio, koji mu nikako ne odgovara za kasnije kombinacije. Evo tog odlomka: »I naše novinstvo to većma se ukriepilo. Jeda sreće da Srbski Dnevnik, Svetovid, Vidovdan i Srbobran otresu se ubojite osebnosti, te na izgled Ost und Westa, Pozora, Glasonoše, i Novic budu glasila čisto narodnog mnenja i budu ročišta svih domorodnih zatočnika i poluga jugoslovjenskog duševnog ujedinjenja.«¹ Novak izostavlja zamjerku upućenu srpskim listovima zbog njihove »ubojite osebnosti«, kao i onaj dio gdje tim listovima stavlja za uzor hrvatske i slovenske novine kao zatočnike jugoslavenskoga »duševnog ujedinjenja«, te počinje od riječi »da budu glasila« itd. Ova Pavlinovićevo želja »da budu glasila čisto narodnog mnenja itd.« odnosi se u stvari na te srpske listove, koji to tada nisu bili, a ne na svu jugoslavensku štampu kako je to, iskrivivši i osakativši citat, Novak naveo. Citiravši na ovaj način taj pasus, Novak konstatira: »Da, to je bio Pavlinović iz prvih godina narodnog pokreta« (str. 251). I mi se slažemo u ovome s V. Novakom. Da, takav je doista bio Pavlinović 1862, i dodajemo: ne samo 1862, nego i 1866. kad je Nodilo napustio uredništvo Nazionala i kasnije, 1868. kada je govorio u Jelsi i 1877. kada je objavio IV izd. svojih »Hrvatskih razgovora« pa čak i 1882. kada je pisao povjest hrvatske i srpske misli u Dalmaciji — ali takav

¹ Prilog k 3. br. Narodnog lista 1862.

kakva ga ilustrira ovaj neosakaćeni citat, kakva ga ilustriraju svi njegovi dugi članci u hrvatskom prilogu Narodnom listu 1862, a koje Novak ili ne poznaje ili svjesno prešućuje: tj. zagovornik bratske sloge među Južnim Slavenima, pa štaviše, narodnog jedinstva Hrvata i Srba u genetičkom smislu, a isto tako priznajući od početka, još od 1862, državnopravne osebnosti Hrvata i Srba. Nije ovdje mjesto da analiziramo razvoj nacionalnopolitičkih pogleda Pavlinovićevih, kao i uzroka koji su ga postepeno sve više upućivali da čvršće prione uz hrvatsko državno pravo; istaknut ćemo samo koliko je taj razvoj V. Novak krivo interpretirao.

Pavlinovićev citirani članak »Godina 1861. u našoj domovini« preštampan je u cjelini i u jubilarnom broju Narodnog lista od 1. III 1912. Nije nam poznato odakle je Novak taj članak crpio: iz izvornog izdanja (br. 3/1862) ili iz Jubilarnog broja 1912. Ističemo to zbog toga, jer ne znamo da li mu je nepoznato ili je pak prešutio da je Pavlinović u tom prvom godištu izlaženja Narodnog lista napisao niz članaka s kritičkim osvrtom na društvene, kulturne i političke prilike u Dalmaciji. Upozoravamo osobito na članke: »Malo lieka mlogim ranama« (br. 35, 37, 39, 41 i 43/1862) i »O narodnosti, obzirom na jugoslovljenstvo« (br. 47, 49, 51, 53, 55, 57 i 59/1862). U njima Pavlinović obrazlaže u čem se sastoji narodno jedinstvo Hrvata i Srba², osuđuje pogubnost srpskog separatizma, velikosprskih koncepcija o Dušanovu carstvu, poistovjećivanja crkve i narodnosti, ističe opravdanost da se očuva postojeća državnopravna osebnost južnoslavenskih naroda itd. Ukratko, tu nalazimo sve one misli koje je Pavlinović i kasnije u drugom obliku i različitim zgodama isticao u svojim spisima i govorima³. A za te članke je Nodilo kao odgovorni urednik odgovarao ne samo moralno pred javnošću nego za neke (članke »O narodnosti«!) i pred sudom zajedno s Pavlinovićem. Znači da su to sve bili i Nodilovi nazori.

² Pavlinović je to jedinstvo uvijek shvaćao u genetičkom, a ne državnopravnom smislu, kako ćemo vidjeti i iz nekih citata koje niže donosimo.

³ Primjera radi usporedit ćemo kako je Pavlinović pisao o pitanju narodnog i narodnodržavnog imena u članku »O narodnosti« (1862) i u »Hrvatskim razgovorima« (1877), za koje Novak veli da su »strahovito seme, koje je postepeno zatrovalo bratske odnose između Hrvata i Srba« (str. 263). Citiramo:

»Uživanje obćega imena pomoglo je najvećma okupljanju i podizanju svih velikih naroda. Živo ime osvješćuje raztrgana uda bezazlenim uživanjem one slave, u kojoj se ne mogu različite pokrajine da osebice uslade. Odavna znadu našinci za tu potrebu, i nastojalo se joj doskočiti, ali ilirsko ime im se utopilo u mržnji srbskoj, jugoslovlinsko kao narodno ime nije bolje sreće imalo. U tom krivo nisu imali Srbi; narodno državno svoje ime ne treba da žrtvuju ni Hrvat, ni Srbi ni Bugari. Uzajamnost na razvijanje i obezbjeđenje zajedničke narodnosti može obstati bez stapanja prirodnih osebina narodnodržavnih.« (Članak: »O narodnosti obzirom na jugoslovlinstvo, Nar. list br. 59/1862.)

A 15 godina kasnije: »Naravno, kad se kaže Hrvat i Srb, to se po sebi razumi, da je Hrvat oni koji živi u Hrvatskoj državi, a Srb oni koji živi u Srbiji. Ta dva imena, Hrvat i Srb valja svakako uzeti kao dva narodnodržavna imena; jer bi to bio inače nesmisao uzet ih samo kao dva zgolja narodna imena; pošto Hrvati i Srbi po krvi i jeziku, tj. rodoslavno, jesu jedan narod.« (Hrvatski razgovori, IV izd., Zadar 1877, str. 167.)

Iznenaduje kako za dokaz Pavlinovićeve idejnopolitičkog skretanja u velikohrvatski šovinizam 1866. nije V. Novak mogao pronaći nikakav drugi argument nego upravo dva dokumenta koja govore protivno od te njegove tvrdnje. On, naime, iznosi kao uvjeljiv argument i djelomično citira Pavlinovićev govor na slavi otvorenja čitaonice u Jelsi 1868. I za divno čudo, citira iz toga govora upravo onaj pasus u kojem Pavlinović potvrđuje narodno jedinstvo Hrvata i Srba (str. 258). I da bude paradoks veći, neposredno iza tog citata dodaje svojim riječima: »*Međutim, što se više bližila 1870. godina* (podcrtala B. Z.) — gubitak papske države, Pavlinović se sve više udaljavao od opštih, ju-slovenskih ideala« (str. 258). I kao da mu ovo nije dosta, citira pismo Nodila upućeno suuredniku Narodnog lista Vinku Kisiću prilikom proslave 50. godišnjice lista u kojem se pismu Nodilo osvrće na vrijeme svoga urednikovanja i svoje kasnije neslaganje s pravcem lista, zbog čega on odbija da za taj jubilarni broj dá svoj prilog. Nodilo je tu pisao (citiram po Novaku): »*Kroz pet godina moga upravljanja sa Nazionale nikad boljeg sklada u redakciji*. Novina bijaše slobodoumna, te time sve više sticala privrženika, osobito među mlađarijom. *Skladovaše s nama i don Mijo iz Podgore*. . . Nego u to doba se stala stvarati Italija. Novu Italiju Pio IX proklinjaše. Često imao sam ja ublažiti neke Klaićeve sastavke, gdje bi ovaj malako oštrije govorio o politici rimske kurije. *Oko god. 1870. don Mijo promijeni mnogi svoj dotadanji nazor*, te mu skroz nemili postadoše Srbi pravoslavni« (podcrtala B. Z.). Po završetku citiranja ovog pisma Novak dodaje: »Tako Nodilo, čijoj se svakoj reči može i mora verovati« (str. 262). I uza sve to, makar se Nodilovoj svakoj riječi može i mora verovati, on mu prvi ne poklanja vjere, nego usprkos Nodilovu svjedočanstvu, usprkos ranijem dokumentu, koji je naveo, tj. Pavlinovićevu govoru u Jelsi 1868, i čak usprkos svojoj vlastitoj tvrdnji na str. 258 ipak se u pitanju uzroka Nodilova napuštanja uredništva Nazionale priklanja »sugestivnom kazivanju« Janka Hoharića u eseju o Nodilu⁴: »Kormilar ostavio je svoj brod; nije rad burnog mora već rad onih što brodu drugi smjer dadoše« (str. 263).

Kada bismo htjeli podržati kritici samo opravdanost Novakove teze o uzrocima Nodilova napuštanja uredništva Nazionale, mogli bismo s ovim završiti. Dokumenti koje je sam iznio najrječitije je oprovrgavaju. No nas, kako smo na početku istakli, interesira ovdje više njegova metoda nego samo utvrđivanje činjenica. Zato ćemo prosljediti s osvrtnom na tu metodu.

U potrazi za daljnjim dokazima u potvrdu svoje teze, pisac upozorava na Pavlinovićevu »perfidnu i zakulisnu« aktivnost u doba bosansko-hercegovačkog ustanka 1875—78. Citira jedno pismo od 8. IX 1876. koje je Pavlinović kao predsjednik »Hrvatskoga katoličkog odbora« u Makarskoj uputio nekom franjevcu u Bosnu. Pismo se odnosi na prikupljanje potpisa za adresu kralju Franji Josipu, kojom bi se izjavila želja i spremnost bosanskog pučanstva da u slučaju sloma turske vlasti u Bosni dođe pod vlast Franje Josipa kao hrvatskog vladara. Novak ne samo da ne shvaća kako kasniji događaji ne mogu biti uzrok ranijih nego je, čini se, neobično zadovoljan što je mogao izni-

⁴ Novak ni ovdje, kao ni inače u tom članku, ne donosi kod navođenja citata potrebne podatke kao što su naslov djela, mjesto i godina izdanja, stranica, što je neophodno nužno da bi se citat mogao kontrolirati.

jeti kao dokaz ovo pismo, koje »otkriva svu zakulisnu perfidnost don Mije Pavlinovića« (str. 265), jer je time, po njegovu mišljenju, ne samo temeljito dokazao svoju tezu o idejnom razlazu Nodila i Pavlinovića 1866, nego je u njemu našao i potvrdu za postojanje klerikalne stranke, koja je tada (tj. 1876; nap. B. Z.) »u stvari već i organizirana pod rukovodstvom 'Hrvatskog katoličkog odbora' pod predsjednikom Mihovilom Pavlinovićem i tajnikom Kažimirom Ljubićem« (str. 266). Nešto prije iznošenja ovog dokumenta, pisac govori o sličnoj »proaustrijskoj aktivnosti« fra Grge Martića, koja da je bila oštro kritikovana od Strossmayera i Račkoga. »Ali oni (tj. Rački i Strossmayer; nap. B. Z.) nisu znali kako je daleko nadmašio u tom proaustrijskom, antijugoslavenskom interesu don Mijo Pavlinović... a jadni ni iz daleka nisu mogli slutiti, kakovu je zakulisnu probečku, prohabsburgovsku politiku vodio, lično ograničavajući i podstičući bosanske franjevece na sastavljanje adrese« (str. 266). »Kakovim bi kaznama i moralnim prezirirom Strossmayer osudio Pavlinovića (da je, naime, znao za ovu njegovu aktivnost; nap. B. Z.) kad se na 'kukavicu' i 'hulju' Grgu Martića oborio u pismu Franji Račkomu, nije teško zamisliti« (str. 266).

Najprije moramo razočarati V. Novaka upozorivši ga da se zaletio za oko 50 godina »otkrićem« jedne klerikalne stranke u Dalmaciji. Ako ga u tome buni onaj »Hrvatski katolički odbor«, onda ga upućujemo da pregleda malo godišnjake »Narodnog lista« iz doba ustanka u Bosni, pa će preko njih saznati za postojanje takvih odbora, pod tim ili sličnim imenom, u svim većim varošicama Dalmacije. To su bili odbori za pružanje moralne i materijalne pomoći bosanskim ustanicima i u njima su se potpuno angažirali članovi Narodne stranke u Dalmaciji. Nije, dakle, nikakvo čudo da na čelu takva odbora u Makarskoj stoje dva narodna zastupnika te stranke.

Nadalje ga moramo upoznati s time da je »jadni Strossmayer vrlo dobro poznao bosansku aktivnost Pavlinovića. Ne samo da ju je poznao nego o njoj nije Strossmayera izvješćivao nitko drugi do sam Pavlinović, a Strossmayer je i sam neko vrijeme surađivao s Pavlinovićem u takvoj »probečkoj i prohabsburškoj«⁵ politici. U arhivu Jugoslavenske Akademije u Zagrebu nalaze se, među ostalima, i dva Pavlinovićeva pisma Strossmayeru iz 1874. iz kojih proizlazi da je Pavlinović na povratku sa svog puta po Bosni 1874, u dogovoru sa Strossmayerom, započeo akciju da skloni odgovorne faktore u Monarhiji na akciju za oslobođenje Bosne i njeno pridruženje Hrvatskoj. U tu svrhu je i Strossmayer pokušao ponovo steći svoje ranije povjerenje na

⁵ Možda ne bi bilo loše da V. Novak prelista malo godišnjak Nazionala iz 1866, dakle iz vremena kada je Nodilo još bio i stvarni i odgovorni urednik, pa će u njemu naći niz članaka, kojima se u vezi s austro-pruskim ratom i posljedicama, koje su iz njega po Austriju proistekle, nastoji skrenuti pažnja i dvora i odgovornih austrijskih političara na Bosnu. Navodimo neke važnije naslove: »La guerra« (12. V), »I giornali serbi e la Bosnia« (7. VII 1866), »Conseguenze« (12. VIII), »La circolare di Lavalette« (26. IX), »La nuova situazione dell' Austria« (26. IX) itd. O Strossmayerovoj, pak, »probečkoj i prohabsburškoj« politici u vrijeme bosansko-hercegovačkog ustanka može se najbolje obavijestiti iz korespondencije Strossmayer-Gladstone, koju je objelodanio u engleskom prijevodu Seton Watson u knjizi: *The Southern Slav question and the Habsburg Monarchy*, London 1911, Appendix XVII str. 416—444.

dvoru, kako bi mogao djelovati u tom smislu.⁶ No u Beču nisu imali razumijevanja za takvu politiku. Uto je došlo do ustanka u Bosni 1875. Srbija je zbog njega ušla u rat s Turskom i Strossmayer se ponadao da bi onu ulogu koju je prvobitno namijenio Austriji mogla izvršiti Srbija. No srpska se vojska nije pokazala dorasla svojoj zadaći. U Beču su se tek tada nešto pokolebali. Ovaj preokret u gledanjima dvora i austrougarske vanjske politike na bosanski ustanak Pavlinović je želio iskoristiti. On ponovo stupa u akciju. Vodi pregovore u Zadru s namjesnikom Rodićem, stupa u kontakt s ministrom Andrásseyem, potiče i priprema adresu na kralja. O toj djelatnosti obavještuje Strossmayera u pismu od 25. VII 1876. Tu čitamo: »U pitanju bosanskom, rek bi da se stvar bolje po nas Hrvate okreće; uzprkos tomu, da je s početka mnogo toga pokvareno s lakoumnosti i tvrdoglavosti ljudi, koji ne shvaćaju zadatka Austriji. Sad su počeli vapijati hrvatstvo i katoličanstvo. Ipak ja mislim, da im mi nemamo prkositi stoga što su nas sve do danas zlostavljali i krivo opadali. Srbija, Preuzvišeni, nije kadra da što velika izvede, nit da što čestita uredi. I Srbija ima dakako svoj zadatak u Istoku: ali je njoj stara Srbija i Rašija. Ako joj je do veće akcije, eto joj i Bugarske... Ovih sam dana ovdje (tj. u Zadru; B. Z.) u poslu koji bi se odnosio na ovi noviji okret. Ja svakako bez suglasja s Vašom Preuzvišenosti neću se upuštati u nikakvu akciju. Dosad smo samo na izmjeni nazora.«⁷ Strossmayer, nepovjerljiv prema bečkoj politici, a razočaran zbog nemoći Srbije, odgovara na taj izvještaj rezigniranim pismom od 19. VIII 1876: »Žaliti je neizmjereno da Srbi nijesu u stanju svoju zadaću svojski riješiti. Njihova šteta i sramota i naša je šteta i sramota. Mene je, iskreno ću Vam reći, strah tih Vaših dogovora. Mili moj brate, i ustrojstvo nutarnje i vanjska akcija proti nam je; ja ne vidim danas nigdje življa s kojim bi se moglo bona fide dogovarati, ugovarati. Ja se bojim da Vas ne navuku na tanak led. Čuvajmo se naše često prebujne mašte, čuvajmo se ako smijem reći i našeg prevelikog poštenja i naše prevelike iskrenosti. Estote prudentes sicut serpentes et simplices sicut columbae. U današnjih okolnostih držimo se prvoga. U državi u kojoj sve govori proti slovenstva, niti bona fides pojedinih ljudi ne dosiže, da nam pouzdanje u srce ulije. Međutim vidjet ćemo; meni je iskreno reći, da za sad polag najbolje volje nisam u stanju nadati se da će jur stvari na bolje krenuti.«⁸ I usprkos ovako izrazitom nepovjerenju u iskrenost Beča, Strossmayer ne odbacuje ni sada a limine mogućnost s kojom je Pavlinović računao. On kaže: »Vidjet ćemo. Za sada nisam u stanju nadati se.« Razlika je bila samo u tome što je Pavlinović više vjerovao ako ni u šta drugo a ono u dalekovidnost Andrásseyja pa je sa započetom akcijom i nastavio.⁹ Strossmayer ga zbog takova rada ne samo ne

⁶ Pavlinovićeva pisma Strossmayeru od 20. XI i 2. XII 1874, Arhiv JAZU (u daljem tekstu AJA), XI A/Pavl. Mih. 19 i 20 i Strossmayerovo pismo Pavlinoviću od 24. XI 1874, I. Palavršić — B. Zelić, Korespondencija Mihovila Pavlinovića, Split 1962, str. 223 (u daljem tekstu: Korespondencija).

⁷ AJA XI A/Pavl. Mih. 25.

⁸ Korespondencija, str. 246.

⁹ Za pripremanje adrese kralju znali su uz Strossmayera i prvaci narodne stranke u Hrvatskoj i Dalmaciji. Vidi pismo J. Miškatovića od 14. VIII 1876 i M. Klaića od 29. III 1877. Korespondencija, str. 244—245, 252—253.

udara kaznama i moralnim prijezirom, nego ovo svoje pismo, puno skepse, završava ovakvim pozdravom: »Sto put Vas ljubim i ostajem vazda Vašim prijateljem, štovateljem i bratom.«¹⁰ Tako izgledaju stvari. Ali kod osvjetljavanja nekog pitanja nije dovoljno poslužiti se samo jednim štampanim dokumentom, izdvojiti ga iz organske cjeline s ostalom izvornom dokumentacijom o tom istom pitanju i zatim sve ono što se ne nalazi u tom jednom izoliranom dokumentu nadomjestiti izmišljenim postavkama i tako usput krivo interpretirati ne samo predmet o kojem se raspravlja nego izvrnuti smisao i toga jedinog upotrebljenog dokumenta.

Pri kraju ovog poglavlja, kada je, po njegovu mišljenju, nepobitno dokazao svoju tezu o uzrocima Nodilova odlaska iz redakcije »Il Nazionala«, pisac napominje da bi se ova tema mogla razraditi i u širinu jer postoji i druga verzija o toj temi. I tu kao zastupnike te druge verzije poimence spominje dra Marina Pavlinovića i Kerubina Šegvića (str. 268). Ta druga verzija, bazirana na vijestima Pavlinovića u dva njegova pisma Račkom 1866, kaže da je Nodilo napustio uredništvo iz čisto privatnih, obiteljskih razloga. Trebalo je, naime, da se oženi a roditelji njegove odabranice tražili su da on ima sigurno zvanje i egzistenciju. No Novak ne smatra potrebnim da to pitanje raspravi ni ukratko a kamoli u širinu. On ovu drugu verziju otklanja kratkim putem: »Ona je potekla od samog Pavlinovića. Ubačena je perfidna mistifikacija od samog Pavlinovića, kako bi se oslabio dubok utisak i ogorčenje koje je izazvala odluka Nodilova kod ogromnog broja članova Narodne stranke« (str. 268). Jedini argument kojim obrazlaže opravdanost ovako kratkog postupka s ovom drugom verzijom je činjenica što se Nodilo ni poslije odlaska iz uredništva nije povukao iz političkog života, štaviše, kandidirao je za narodnog zastupnika i time bio politički izložen.

Nije nam jasno, kod tako kratkog postupka, da li ova dva Pavlinovićeva pisma Novak poznaje po citiranju spomenutih autora ili se potrudio da ih svojim očima pročita prije nego vijesti sadržane u njima proglasi mistifikacijom. I nije bilo potrebe da se ta vijest »kasnije kroz klerikalne kanale i kanalčice Pavlinovićevih poštovalaca«, kako se Novak izrazio, »nađe i u nekim historijskim napisima i knjigama«. Autori tih napisa i knjiga mogli su je bez ikakvih posrednih kanala crpsti direktno iz originalnih Pavlinovićevih pisama, koja se nalaze u Arhivu Jugoslavenske Akademije, a ondje ih je mogao naći i sam V. Novak. Da je to učinio, bio bi prije svega vidio da Pavlinović nije ni pisao Račkom, kako roditelji Nodilove zaručnice zahtijevaju da se on izolira od političkog života. Oni se samo brinu za materijalno stanje svoje kćeri i »hoće svakako da zet njihov bude čovjek sigurna stališa«. A novinarsko zvanje nije u drugoj polovini prošlog stoljeća bilo nimalo siguran stališ a još manje je davalo sigurnu materijalnu egzistenciju. Pogotovu je to moralo vrijediti za urednika »Il Nazionala«, lista koji se tada još i te kako borio s dugovima, zajedno sa svojim urednikom. I još više! Da je V. Novak ta pisma pročitao, bio bi vidio da ostali njihov sadržaj demantira svaku potrebu mistificiranja Račkoga, štaviše, da je Rački bio možda posljednji koga bi se moglo mistificirati u onom smislu kako to Novak iznosi.

¹⁰ Korespondencija, str. 246.

Prvo od ova dva Pavlinovićeva pisma datirano je 30. XI 1866. U njemu on moli Račkoga da mu kod hrvatskog sabora, u kojem je također bio zastupnik Narodne stranke, ishodi za to zasjedanje dulji dopust ili će on biti primoran položiti mandat, jer mu tada nije nikako bilo moguće da se udalji iz Zadra, gdje je došao na zasjedanje dalmatinskog sabora i ondje zatekao mnoge važne poslove koje je morao obaviti, među ostalim i da uredi poslove Narodnog lista »u nezgodi radi odstupa dosadanjega urednika g. Nodila«. O uzrocima zašto je Nodilo otišao s toga položaja, Pavlinović govori posredno kad nastoji naći opravdanje zašto je Nodilo stupio u državnu službu, što je bilo žao mnogim razumnim njegovim prijateljima. Evo kako je to Pavlinović ispričao. Iza kako je obavijestio Račkoga da je Klaić naimenovan od nove vlade pokrajinskim školskim nadzornikom i usput izrazio sumnju u iskrenost vlade kod toga koraka, on prelazi na Nodila i kaže: »I g. Nodilo primio je od Vlade prevremeno mjesto kod zadarske gimnazije; i tako mi smo lišeni pera onoga čovjeka što je od postanka Nazionalova osobiti dar u polemiki pokazao. Svim razumnim prijateljem Nodilovim jako je žao što se on te službe primio; ali se mora sažaliti, kad se zna da on to nije učinio s nikakove nepoštene namjere, nego sa same želje da što prije zadovolji svoju ljubav prama nekoj djevojci, koje roditelji hoće svakako da zet njihov bude čovjek sigurna stališa.«¹¹ Vraćajući se ponovo na dalmatinsku vladu, opet ističe svoju sumnju u njenu iskrenost. »Ja se jako bojim Vlade, koja nas je stala milostima progoniti.«¹²

Na to pismo Rački mu je odgovorio 11. XII 1866. Najprije mu javlja što se tiče njegova dopusta u hrvatskom saboru, a zatim piše o stanju u Hrvatskoj i, prelazeći na stanje u Dalmaciji, izražava i on sumnju da ne bi možda Klaićeva rehabilitacija bila samo meka vlade »da Dalmaciji omili njena autonomija, pak da se preprieči ili barem odgodi sjedinjenje«. Rački dalje nastavlja: »Što nam je nemilo u tih izjavah je to, što se navlaštice izbjegava hrvatsko ime. U tom griješi i vrli naš 'Nazionale'. Varamo se da će se oni, koji se plaše hrvatske zastave boriti se za narodna prava pod zastavom 'ilirskom' ili 'slovinskom' (podcrtala B. Z.). Ne znam ni to iz kojeg uzroka Nazionale izbjegava pitanje o sjedinjenju. Neprijateljem našim to je po čudi, ali našem narodu nije korisno. Ja pače scienim, da se o tom pitanju govoriti bi imalo i u saboru dalmatinskom, pak i ostala narodna stranka u manjini. Sviet već dobro znade, tko zastupa naš narod u Dalmaciji. Ovakoya politika dobroćudnosti ne rodi onim plodom, koji se izčeka.«¹³

Na te zamjerke upućene na adresu saborske manjine i »Il Nazionala«, Pavlinović se opravdava u pismu od 25. XII 1866: »Ja Vam ne bi smio opravdati držanje Nazionalovo u pitanju združenja ničim do linosti vanredne inače zaslužnoga dosadanjega urednika. Taj se čovjek naumio oženiti pa se primio na ovdašnjoj gimnaziji prevremene profesure. Netom bude stalno imenovan, Nodilo će se odreć uredništva; pa smo u velikoj neprilici koga da nađemo, da bi samo ime nosio uz odgovornost. Nudio sam Mazuru, al se nije htio primiti.«

¹¹ AJA, XII A 526/3.

¹² Na istom mjestu.

¹³ Korespondencija, str. 57—58.

¹⁴ Nodilo je još u rujnu 1966. obećao Pavlinoviću da će uskoro otpočeti u Nazionalu seriju članaka o sjedinjenju, ali to nije nikada izvršio. Korespondencija, str. 54.

Zatim nastavlja: »Znam da i o saborskoj manjini nije se hvaliti glede pitanja združenja. Da Vam iskreno rečem, moje odsuće za dvije godine od ovoga sabora malo je omlitavilo novu manjinu, koja ni brojem ni odlučnošću nije već bila manjina od 1861. Uz to da se umnoži manjina je primila ljude, koji nisu njezina programa do kraja, i tako se većma oslabila. Ove godine dolazkom Ljubišinim, Montijevim i mojim stvar se je okrenula na bolje, i mogli smo što-god izjaviti za sjedinjenje; ali smo se od toga uzdržali, jedino da ne damo izvjeta Vladi da smete i ono malo što je za narodnost našu učiniti naumila; i da ne damo prigode autonomašem da kod vlade u tom smislu agitiraju. Može biti da smo se prevarili; ali smo mi odlučili ovoga puta tako se ponašati, da kušamo vladu; uvjereni opet da naš glas nebi prevagnuo u ničem na korist našu u visokih krugovih to pitanje; i da je u nas pitanje razvoja narodnosti pravo pitanje združenja, nit da u nas ima združenju veće zaprieke do jezika u učionici i u sudu. — Također u interesu naše manjine *da ne bude novoga uzroka razdoru, mi smo izbjegavali u Saboru hrvatsko naše ime; jere imamo uz nas četiri tobožnja Srba* (dakle u manjini trećinu pravih narodnjaka), *koji misle da se žrtvuju nam kad se Hrvatima nazivlju* (podcrtala B. Z.). U ostalom budite mirni, da ćemo mi unapred našu hrvatsku zastavu razvijati, gdje ne bude pogibeli težkomu nespornomljenju i novome strančarenju. Kad se novi urednik namjesti i Nazionale će odlučnije u tom smislu postupati, kao što i u pitanju združenja razpravljati.«¹⁵ Prelazeći na pitanje Akademijinih članova, Pavlinović mu saopćuje negodovanje nekih ljudi u Dalmaciji što je Akademija u svoje redove pozvala Šimu Ljubića. Makar da je on zaslužan za sakupljanje građe za narodnu povijest, ipak oni misle da bi Akademija morala voditi računa i o karakteru svojih članova, a Ljubićev značaj nije dostojan ni svećenika ni rodoljuba. Što se pak tiče primanja novih članova, Pavlinović predlaže: »U budućem umnažanju članova kad bi ste vi u Akademiju propustili Božidara Petranovića, ako ne biste nakitili Akademiju osobitim talentom, mislim da biste nagradili poštnu radinost za narodnu prosvjetu i obziruć se na Dalmaciju dali biste novu zadovoljštinu svemu Srbstvu, i sremskom i dalmatinskom. Pa kad biste opet htjeli Srbom novi dokaz bratimstva dati, tad biste mogli katoličkoga Srba iz Dubrovnika Medu Pučića svojim članom pozdraviti (podcrtala B. Z.). Te opet kad bi vam mjesto preticalo, pa ne biste tu čast i popu Danilu poklonili, ja mislim da bi najbolje bilo da nastojne i učene Hrvate iz Dalmacije počekate, dok se pokažu na književnom polju radnjom, bez koje ne može biti narodnoga priznanja.«¹⁶

Kad se ova dva Pavlinovićeva pisma usporede s pismom Račkoga, tko od njih dvojice izlazi veći Hrvat i tko veći zagovornik hrvatskog i srpskog bratimstva i sloge? Može li se Pavlinović, koji, iako i sam katolički svećenik, prigovara zbog prijema u Akademiju jednoga katoličkog svećenika, a predlaže na tu čast dvojicu Srba, optužiti s klerikalizma i hrvatskog šovinizma? I zar bi takvu mistifikaciju trebalo upravo podmetnuti Račkom, onom Račkom, kojemu se Pavlinović morao ispričati zbog zatajivanja hrvatskog imena u dal-

¹⁵ AJA, X A 526/4.

¹⁶ Na istom mjestu

matinskom saboru i u Nazionalu? Pa kad sve to i ne bi bilo očigledno, pitamo se, kakav bi uopće smisao imalo mistificirati Račkog u Zagrebu, da bi se ublažilo tobožnje nezadovoljstvo narodnjaka u Dalmaciji?

Kako vidimo, izvorni dokumenti, na koje se V. Novak poziva, ne govore u prilog njegovim tvrdnjama o Mihovilu Pavlinoviću.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB